

УДК 911.3:911.6

DOI: 10.18524/2303-9914.2020.1(36).205177

О. Г. Топчієв, доктор. геогр. наук, проф.,
В. А. Сич, канд. геогр. наук, доц.,
В. В. Яворська, доктор. геогр. наук, проф.
кафедра економічної та соціальної географії і туризму
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська 2, м. Одеса, 65082
yavorskaya@onu.edu.ua

КОНЦЕПЦІЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА РЕГІОНУ ТА ЇЇ ПОНЯТІЙНО –ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ СТРУКТУРУВАННЯ

Розглянуті питання дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу регіону. Окреслено проблему оцінки загального рекреаційного потенціалу, який би інтегрував всі компонентні оцінки умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності для типових поєднань їх різновидів на даній території. Охарактеризовано зміст поняття "рекреаційний потенціал" у контексті середовищного підходу. Введено поняття "рекреаційне середовище регіону" з метою посилення геопросторових (територіальних) аспектів досліджень рекреаційно-туристичної діяльності.

Ключові слова: рекреаційне середовище, регіональний рекреаційний потенціал, рекреаційно-туристична діяльність, рекреаційне природокористування.

ВСТУП

У рекреаційній географії і туризмознавстві посилилась увага до визначення рекреаційного потенціалу території та оцінки передумов та чинників, що його формують [1, 5, 9, 11]. У сучасних розробках цього напрямку переважають компонентні підходи: рекреаційні і туристичні ресурси території оцінюють за поєднанням різноманітних природних і соціально-економічних складових, серед яких перевагу мають природно-географічні та культурно-історичні компоненти [[3, 16], подекуди наголос робиться на врахуванні рекреаційної інфраструктури та соціально-економічної ситуації [5, 6, 18]. Так, В.В. Горун розробила бальну оцінку природно-рекреаційних ресурсів за чотирма компонентами, а оцінку історико-культурних ресурсів – за трьома ознаками, які формують інтегральну оцінку за їх усередненням [2].

В монографії "Оцінка туристично – рекреаційного потенціалу регіону" на основі 6 оціночних параметрів (обсяг доходів від туристичної діяльності, кількість обслужованих туристів і екскурсантів, кількість місць у санаторно-курортних закладах, кількість місць у засобах розміщення, площа природних рекреаційно-туристичних ресурсів, кількість культурно-історичних пам'яток)

розраховані інтегральні коефіцієнти туристично-рекреаційного потенціалу регіонів України. Туристично-рекреаційний потенціал регіону представляє собою сукупність взаємопов'язаних компонент: природно-ресурсної, історико-культурної та інфраструктурної [7].

Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) визначає склад туристичних ресурсів максимально повно і комплексно: природні багатства; енергетичні багатства; людський фактор (демографічні та культурологічні аспекти); соціальні аспекти (освіта, охорона здоров'я, соціальні верстви); різні блага і послуги (транспорт, зв'язок, інфраструктура); економічна і фінансова діяльність. Ю. А. Веденін виділяє також інформаційний ресурс [4]. Авторами навчального посібника "Ресурсний потенціал регіону" приведено приклад структурування ресурсного потенціалу за макрокомпонентами (або за секторами господарської діяльності). Ресурсний потенціал регіону формують такі його складові потенціали: економічний, природний, потенціал поселенської мережі, трудовий, соціально-економічний, інформаційний, майновий ресурсний територіальних громад, фінансовий [8].

Методологічна проблема таких розробок полягає у їх переважній орієнтації на комерційні форми рекреаційної діяльності, зокрема на туризм і на масову організовану (таку, що має свій менеджмент і маркетинг) рекреацію. Інші різновиди рекреаційної діяльності – масова неорганізована (самодіяльна) рекреація і побутові форми відпочинку та оздоровлення, у такому контексті практично не розглядаються, на що вже наголошувалось [10, 13].

Поглиблення цього напрямку потребує більш повного охопту всіх передумов і чинників, що формують рекреаційний потенціал території. Таким чином, **метою** даного дослідження є обговорення та розроблення концепції рекреаційного середовища, яка б одночасно поєднувала характеристику галузевих середовищ (природного, соціального, економічного та ін.) з інтегрованою оцінкою довкілля для життєдіяльності людей. *Об'єкт дослідження* – концепція рекреаційного середовища регіону; *предмет дослідження* – складові рекреаційного потенціалу регіону та рекреаційно-туристичної діяльності.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В якості методологічної основи використано розробки, які викладені в наукових працях О.О. Бейдика, Ю.А. Веденіна, Е. Кушена, Н. Лейпера, О.О. Любіцевої, В.П. Руденка, В.І. Стафійчука, та попередніх авторських розробках. У роботі використовувались як загальнонаукові методи (аналіз і синтез, системний підхід, індукція та дедукція), так і конкретнаукові методи: історико-географічний, порівняльно-географічний.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

До розгляду і обговорення пропонується *концепція рекреаційного середовища*, що доповнює і поглиблює компонентні розробки рекреаційного потен-

ціалу. "Середовищний підхід" наголошує комплексні та інтегровані оцінки рекреаційного потенціалу території і потребує повного врахування всіх його складових. Сучасні розробки середовища (довкілля) структурують його галузеві різновиди [12] і поєднують характеристику галузевих середовищ (природного, техногенного, соціального, економічного та ін.) з інтегрованою оцінкою довкілля для життєдіяльності людей.

Зазначимо, що якісні і кількісні оцінки рекреаційних і туристичних умов і ресурсів зберігають переважно функціональну спрямованість: їх розробляють для певних видів і форм рекреаційної та туристичної діяльності. Такі оцінки функціональні, або функціонально-компонентні. Концепція рекреаційного середовища орієнтує дослідників на розроблення загального рекреаційного потенціалу, який би інтегрував всі компонентні оцінки умов і ресурсів рекреаційно-туристичної діяльності для типових поєднань їх різновидів на даному середовищі (території). Зрозуміло, що можлива і диференційована оцінка рекреаційного потенціалу для окремих видів ресурсу чи форм оздоровлення і відпочинку.

Вибір регіонального масштабу дослідження рекреаційного потенціалу зумовлений тим, що на цьому рівні взаємодія природно-географічних передумов і соціально-економічних чинників рекреаційно-туристичної діяльності стає найбільш очевидною і доступною для статистично-економічного, картографічного та геоінформаційного вивчення. На рівні регіонів наявний картографічний матеріал поєднується із звітно-статистичною інформацією за розселенням населення та його господарською діяльністю.

Співвідношення понять "рекреація", "туризм" та їх ординація (порядок змістовної першості), лишаються дискусійними. Ми поділяємо погляди тих дослідників, які туризм вважають складовою рекреації і користуємось терміном "рекреаційно-туристична діяльність". Такий підхід визначає "рекреаційну діяльність" як родове поняття, що включає і "туризм" (видова складова). Відтак, у даній роботі рекреаційна діяльність охоплює всі різновиди туризму, оздоровлення і відпочинку, а рекреаційний потенціал інтегрує всі компонентні оцінки ресурсних можливостей таких складових. І ще, для характеристики рекреаційної діяльності більш вдалим терміном порівняно з "умовами" є поняття "передумови": факторні та ресурсні передумови рекреаційно-туристичної діяльності.

Розглянемо зміст поняття "рекреаційний потенціал" у контексті середовищного підходу. Рекреаційний потенціал території визначають як сукупність (комплекс) усіх умов і ресурсів, що забезпечують рекреаційно-туристичну діяльність. За традиційними підходами йдеться про ресурсну оцінку компонентів, що забезпечують рекреацію і туризм. Зрозуміло, що така дефініція лишається суто теоретичною: дискутуються не лише принципи і методи оцінки умов і ресурсів для потреб рекреації, а і їхній склад і характер поєднань. Чимало чинників, які визначають ресурсні можливості рекреації ще лишаються

поза увагою дослідників. Згадаймо, як приклад, рекреаційну інфраструктуру, яку нещодавно почали розглядати як чинник туристичної діяльності.

У дослідженнях рекреаційного потенціалу території спостерігається по-слідовне ускладнення його компонентного складу: класичне структурування туристичних ресурсів на природні та історико-культурні [1] в наш час істотно розширилось за рахунок соціально-економічних складових [6]. На думку хорватського дослідника Едварда Кушена [17] ресурсами є і "туристичні атракції", які поділяються на реальні та потенціальні. В свою чергу, фактори, що формують рекреаційний потенціал території, поділяють на дві частини: *прямі*, що безпосередньо споживаються у процесі рекреаційного природокористування (розміщення, організація обслуговування туристів, дестинації) і *непрямі* (опосередковані) – які забезпечують кращі-гірші умови рекреаційної діяльності: географічне положення, транспортне сполучення, соціальна інфраструктура, рівень заповідності території, якість просторового планування, зовнішній вигляд будинків, вулиць та парків, політична стабільність.

Пропонуємо дворівневу термінологію для змістовного розмежування зазначених понять: прямі складові рекреаційного потенціалу термінуємо традиційними "умовами" і "ресурсами"; непрямі – "передумовами" і "чинниками".

Концепція рекреаційного середовища регіону за визначенням представляє умови і ресурси рекреаційно-туристичної діяльності території (регіону) в цілому, комплексно або інтегровано. Відомі розробки середовища (довкілля) структурують його на складові: природне середовище; агротехнічне середовище (друга природа); штучний матеріальний світ, створений людиною (квазіприрода); соціальне середовище [14]. Такий підхід необхідно використати і для оцінки рекреаційного потенціалу. Поряд із його загальною оцінкою - інтегральний рекреаційний потенціал середовища, визначають рекреаційні оцінки всіх складових середовищ – природного, соціального, культурно-історичного, економічного, техногенного та ін.

У туризмознавстві поряд з чисельними компонентними і факторними оцінками розроблена *концепція дестинацій*, за якою характеризують інтегрований туристичний потенціал регіонів [18]. Співставно з такою концепцією необхідно розробляти інтегральний ресурсний показник (оцінку) для рекреаційної діяльності в цілому. І цей показник - *рекреаційний потенціал*. Надалі у розробленні рекреаційних потенціалів регіонів і міст необхідно поєднувати компонентний і середовищний підходи співставно із цільовими настановами дослідження. Компонентна оцінка рекреаційного потенціалу орієнтована на розроблення географічних кадастрів умов і ресурсів для потреб рекреаційно-туристичної діяльності, а середовищний напрям посилює геопросторові (територіальні) аспекти таких досліджень. Зрозуміло, що йдеться про перспективи методологічного зростання і посилення обох підходів і, зокрема, концепції рекреаційного середовища.

Поняття "рекреаційний потенціал території регіону" та "туристичний по-

тенціал регіону" поширені у географічній, соціологічній та економічній літературі. Ними користуються у туристичному менеджменті та маркетингу. Разом з тим вони ще недостатньо розроблені і зберігають переважно методологічне вживання. Розглянемо цю проблему докладніше.

На рис. 1 представлена понятійно-термінологічна схема "Рекреаційний потенціал регіону (РПР)". Інтегральний РПР формують його головні складові: природне середовище (з природними умовами і ресурсами); історико-культурне середовище (з його комплексами, об'єктами та пам'ятниками); економічне та техногенне середовище (техногенні ландшафти та об'єкти, рекреаційна інфраструктура, транспорт, сфера послуг, зовнішньоекономічна діяльність); соціальне середовище (соціальна інфраструктура, управління, правопорядок і безпека населення, менталітет населення). Оцінка інтегрованого РПР об'єднує компонентні (блокові) і мікрокомпонентні (галузеві) характеристики рекреаційного потенціалу. Не всі вони мають необхідні методичні розробки для такої оцінки, але наразі йдеться саме про «методологічну схему», а не про «систему».

До складу рекреаційних ресурсів (рис. 1) віднесені природно-географічні, природно-господарські (природно-економічні) та історико-культурні ресурси, а також етногеографічні ресурси рекреаційної діяльності, техногенні рекреаційні ресурси. До рекреаційних ресурсів території необхідно, на наш погляд, відносити потоки туристів і рекреантів, що характеризують загальні обсяги і рівні рекреаційно-туристичної діяльності. Методологічною особливістю показників цієї групи є значне поширення серед них кількісних та бальних (напівкількісних) ресурсних оцінок, що їх розробляють фахівці медичної та рекреаційної географії, геоєкології, курортології. Різноманітні й численні оцінки рекреаційних ресурсів наявні у тематичних розробках рекреаційної географії та географічних атласах. Кількісні характеристики рекреаційних та туристичних потоків певною мірою фіксує вітчизняна статистика, а в окремих випадках – спеціалізовані соціологічні обслідування та анкетування.

Другу групу характеристик і показників рекреаційного середовища утворюють умови рекреаційно-туристичної діяльності (РТД) (рис. 1). До її складу віднесені природно-географічні та соціально-економічні складові, що безпосередньо у РТД не споживаються, але вони визначають кращі-гірші умови щодо використання та споживання рекреаційних ресурсів. На відміну від попередньої групи показники і характеристики умов РТД кількісних оцінок щодо їх рекреаційного потенціалу практично не мають. Практика розроблення таких характеристик переважно орієнтована на бальні (напівкількісні) та рейтингові (порядкові) оцінки. Для побудови бальних і рейтингових шкал за точки відліків звичайно приймають пересічні для країни (чи групи регіонів) норми відповідних показників.

За наведеною схемою (рис. 1) умови РТД характеризують і визначають такі показники: природно-географічні властивості; етнонаціональний склад населення; якість життя і добробут населення; зайнятість населення у РТД;

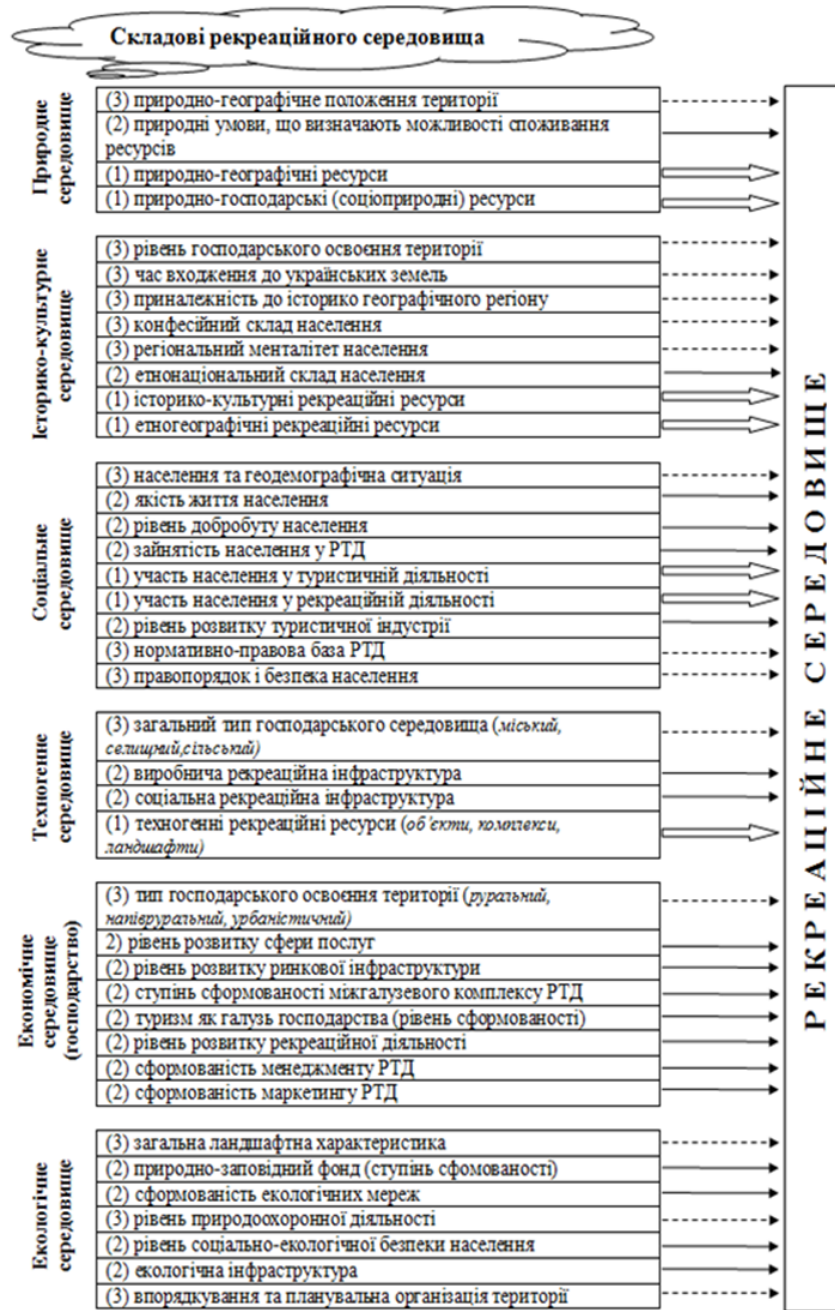

Рис. 1. Концептуально-понятійна система «рекреаційне середовище»
Структурування компонентів рекреаційного середовища:

- 1 - ресурси
- 2 - умови
- 3 - чинники (передумови)

рівень розвитку туристичної індустрії; інфраструктура рекреаційної діяльності – виробнича та соціальна; рівень розвитку сфери послуг; ступінь сформованості ринкової інфраструктури; рівень сформованості міжгалузевго комплексу (кластеру) РТД; рівень розвитку туризму як галузі господарства; рекреаційна активність і діяльність населення; рівень розвитку маркетингу і менеджменту РТД; сформованість ПЗФ території – кількісна та якісна; рівень соціально-екологічної безпеки населення; сформованість природоохоронної та екологічної інфраструктури.

До третьої групи віднесені характеристики і показники рекреаційного середовища, що визначають його потенційні можливості щодо формування та розвитку РТД, - чинники (передумови) рекреаційно-туристичної діяльності. До цієї групи (рис. 1) включені природно-географічне положення території та рівень її господарського освоєння. Передумови (чинники), що визначають можливості функціонування та розвитку РТД, представлені також численними історико-географічними характеристиками і показниками, серед яких час входження території до складу етнічних українських земель, належність до певного історико-географічного регіону, конфесійний склад населення та його менталітет. Важливими чинниками розвитку РТД виступають чисельність і склад населення та геодемографічна ситуація, нормативно-правова база формування та функціонування РТД, правопорядок і безпека населення. Серед економічних характеристик чинниками (передумовами) РТД визначені загальний тип господарського середовища – міський, селищний, сільський, та різновиди господарського освоєння території – руральне, напівруральне, урбаністичне. Огляд розробок зазначених характеристик і показників для потреб рекреаційно-туристичної діяльності засвідчує переважання якісних та рейтингових (порядкових) оцінок. Чинники і передумови, що характеризують рекреаційний потенціал, як правило, не мають відповідних кількісних і бальних оцінок і можуть порівнюватися і ранжуватися лише якісно.

Подібної структуризації потребує і рекреаційно-туристична діяльність регіону (рис. 2). На цій схемі рекреаційна діяльність (яку можна іменувати і "рекреаційно-туристичною") поділена на два блоки – туризм і рекреацію. Зрозуміло, що вони змістовно перекриваються, але припускають і їх нарізний розгляд. Подальша рубрикація туризму достатньо розроблена. Можлива додаткова структуризація внутрішнього туризму за його просторовими масштабами і рівнями. Менше розроблена рубрикація власне рекреаційної діяльності. На регіональному рівні на особливу увагу заслуговує побутова рекреація, яка багато в чому лишається поза увагою дослідників і своєрідний різновид рекреації – дачно-городня діяльність.

Методологічна вимога для оцінки РПП така: кожен різновид рекреації і туризму, а також рекреаційно-туристична діяльність в цілому підлягають оцінці, за їх рекреаційним потенціалом – і покомпонентно, за всіма видами РПП, і інтегровано, за загальним рекреаційним потенціалом. Методичне забезпечення такого підходу вимагає значної за обсягом та складної роботи.

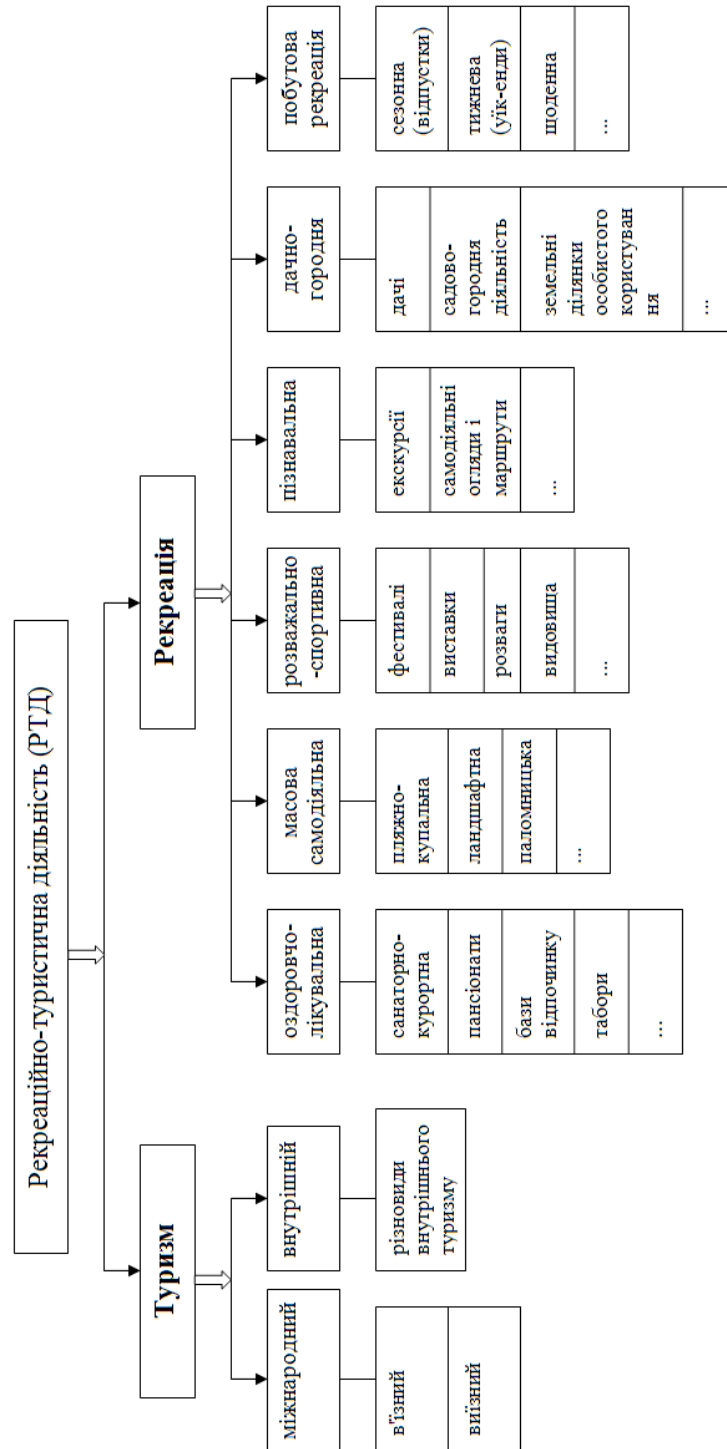

Рис. 2. Понятійно-термінологічна схема "Рекреаційно-туристична діяльність регіону"

Складною методологічною проблемою лишається оцінка для рекреаційної діяльності природних умов і природних ресурсів. На даний час відомі послідовні розробки цього питання для туризму [1, 7] з використанням бальної (порядкової) системи оцінок природних ресурсів. Показово, що у вітчизняному містобудуванні наявні нормативи міської та сільської забудови, що забезпечують сприятливі умови життєдіяльності населення. У зворотному напрямку – систематика вимог населення до забудови і функціональної організації міст щодо умов рекреації, практично ще не розглядається.

Другий напрям структурування рекреаційного потенціалу пов'язаний із систематикою і класифікацією видів рекреаційно-туристичної діяльності. І тут оцінка може бути диференційованою за окремими видами і формами туризму і рекреації, а також інтегрованою – для їх різних комбінацій і поєднань і далі – до узагальненої оцінки рекреаційного потенціалу.

На рис. 2 показаний узагальнений склад рекреаційно – туристичної діяльності зі схематизованою рубрикацією її окремих складових. Ще раз підкреслимо, що вітчизняні дослідники вивчають проблеми ресурсного потенціалу лише для комерціалізованих (частково ще державних форм власності) різновидів рекреації – туризму, санаторно-курортного господарства та масового організованого оздоровлення та відпочинку. Інші види рекреаційної діяльності традиційно лишаються поза увагою. І ще раз акцентуємо, що концепція рекреаційного середовища орієнтована саме на комплексні оцінки рекреаційного потенціалу регіону, що інтегрують ресурсні оцінки для всіх різновидів і форм рекреаційно-туристичної діяльності. Методологічні труднощі ресурсної оцінки для нетрадиційних (таких, що лишаються поза розглядом) видів рекреації, зокрема побутової, дачно-городньої та ін., вже згадувались. Але їх докладна і поглиблена методична розробка лишається справою майбутнього. Першочерговою проблемою є формування менеджменту і маркетингу для масової самодіяльної рекреації.

Рекреаційна географія та туризмознавство в оцінці РПР повинні поєднувати компонентні характеристики з середовищним підходом, що має на меті визначити порівняльну сприятливість-несприятливість всіх різновидів середовищ регіону – природного, історико-культурного, техногенного, економічного, соціального, а також їх поєднаного потенціалу.

Коротко розглянемо ці напрямки. У географічній літературі розробляють методи кадастрової (економічної) оцінки природних умов і природних ресурсів для життєдіяльності населення, які певною мірою можуть бути використані для характеристики *природного рекреаційного середовища*. Разом з тим, необхідно орієнтуватись на порівняльну кількість рекреантів, що користуються таким типом природного середовища – з відповідними природними умовами і ресурсами, і характерним поєднанням головних видів і форм рекреаційної діяльності. Методологічні труднощі такого напрямку зумовлені тим, що загальна кількість рекреантів – багатофакторне явище, яке інтегрує поєднаний вплив

різних чинників. І все ж оцінювати рекреаційний потенціал за відносною (порівняльною) кількістю рекреантів видається конструктивною. Географи обговорюють можливості розроблення географічних кадастрів природних умов і ресурсів для всіх регіонів. Для країни в цілому і для окремих регіонів така робота вже виконана. У контексті даної статті такі кадастри вже необхідно доповнювати новим блоком: оцінка природних умов і природних ресурсів для рекреаційного природокористування.

Техногенне (антропогенно-техногенне) середовище оцінюють за ємністю наявних рекреаційних ділянок, а також за техногенними об'єктами, системами та специфічними антропогенно-техногенними ландшафтами, атрактивними для рекреантів і туристів. Щоправда, на даний час такі ємнісні характеристики техногенних ділянок і ландшафтів або ж показники атрактивності техногенних об'єктів і систем для потреб пізнавальної рекреації відсутні. У кращому разі їх можна визначити за експертними оцінками. На наш погляд, антропогенно-техногенні ландшафти сільської місцевості зосереджують переважно ділянки і об'єкти масової самодіяльної та побутової рекреації.

Рекреаційна оцінка *історико-географічного середовища* регіонів у першому наближенні розроблена О. О. Бейдиком [1]. І за цим напрямом слід орієнтуватись на більшу-меншу атрактивність таких середовищ за кількістю рекреантів, частину яких фіксує вітчизняна статистика. Значно складніша ситуація з оцінкою *міських середовищ*. Принципи і методи рекреаційної оцінки міського середовища лишаються поза увагою і географів, і містобудівельників. Поширені описові характеристики більшої-меншої зручності забудови міста та його планувальної організації для життя населення. Традиційно розробляють санітарні норми і регламенти міської та сільської забудови, планувальні обстеження у використанні селитебних територій. Методики якісної і кількісної оцінки міського середовища для потреб побутової та інших форм рекреації практично відсутні.

По-друге, за сучасними поглядами, приміська зона – обов'язкова складова міста. У світі поширені потужні міські комплекси – мегаполіси (їх називають "мегаполісами"), конурбації, агломерації, в яких власне міста поєднані з "урбанізованими зонами". Але і для окремих міст приміські зони слугують їх "продовженням" і "функціональним доповненням". Міста разом із приміськими зонами розглядають як єдиний і цілісний планувальний об'єкт. Одна з головних функцій приміської зони – відпочинок і оздоровлення населення міста. Поширені різноманітні форми побутової та масової організованої рекреації – короткочасної і тривалої. У приміських зонах розміщене котеджне і дачне розселення населення, які мають всі ознаки рекреаційної діяльності. Масового поширення у радянський час набула садово-городня діяльність, яку слід розглядати як особливу форму рекреації і яка потребує спеціального вивчення.

Є практична потреба розглядати рекреаційні ресурси міста і приміської зони разом (можливий і нарізний аналіз їхніх рекреаційних умов і ресурсів) і термі-

нувати таке поєднання "рекреаційним середовищем міста".

Участь *економічного середовища* у формуванні РПР має "зовнішній" і "підстилаючий" характер. У його складі позначені галузі, що визначають загальний рівень соціально-економічного розвитку. Для оцінки їхнього впливу на РПР можна скористатися їх відносними показниками розвитку по відношенню до загальнодержавних (пересічних) та інших регіонів. Такий підхід дає оцінку не самому рекреаційному потенціалу регіону, а економічним передумовам його формування. І все ж участь економічного середовища у показниках його рекреаційного потенціалу повинна враховуватися.

Роль *соціального середовища* у творенні рекреаційного потенціалу регіону багатоаспектна і важлива. Соціальне середовище формує суспільний запит на рекреаційні послуги, потоки організованої та самодіяльної рекреації, контингент внутрішнього та виїзного туризму. Разом з тим соціальне середовище створює кращі-гірші передумови рекреаційної діяльності і має складові компоненти і чинники, що безпосередньо визначають рекреаційний потенціал регіону.

Регіональними чинниками, що формують РПР є якість життя населення, його менталітет, етнографічна ситуація (етнографічне середовище), правопорядок і безпека населення, рекреаційний менеджмент і маркетинг. Серед складових соціального середовища, що безпосередньо визначають рекреаційний потенціал регіону, рівень розвитку соціальної інфраструктури, екологічна ситуація, геополітична та гео економічна відкритість суспільства.

Узагальнимо попередні висновки. Структурування компонентів рекреаційного середовища на групи (блоки) ресурсів, умов та чинників (передумов) РТД дає можливість застосовувати для їх оцінки різні методичні підходи. В оцінці ресурсів РТД переважають кількісні та напівкількісні (бальні) показники та критерії. Оцінювання умов РТД більшою мірою орієнтоване саме на бальні та рейтингові (порядкові) підходи, що порівнюють можливості безпосереднього використання та споживання рекреаційних ресурсів. Для порівняльної характеристики чинників (передумов), що формують рекреаційне середовище, головними лишаються їх якісні оцінки та рейтинги. Такий підхід, на наш погляд, методологічно конкретизує проблему оцінки рекреаційного потенціалу території і сприяє її поступальному методичному розв'язанню.

ВИСНОВКИ

У вітчизняній географії та туризмознавстві введено поняття "рекреаційний потенціал". Подальшу його розробку стримують такі методологічні перепони. По-перше, дослідники розглядають обмежений перелік видів рекреаційно-туристичної діяльності і надають перевагу окремим напрямкам, що вже мають офіційний статус і управління. Масова самодіяльна рекреація та різноманітні форми побутової рекреації відповідних організаційних форм менеджменту та комерціалізації ще не мають. По-друге, в оцінці рекреаційного потенціалу

переважно орієнтуються на компонентний підхід, тобто на ресурсні характеристики складових потенціалу - природно-географічних та культурно-історичних. Численні ресурсні передумови і чинники за таким підходом лишаються осторонь.

Представлена концептуально-понятійна система «рекреаційне середовище» має такі методологічні особливості. По-перше, вона являє собою не звичну сукупність ресурсних компонентів, об'єднаних загальною соціальною функцією – забезпечення рекреаційних потреб населення. Рекреаційне середовище формалізоване як результат накладання та взаємодії вихідних середовищ довкілля – природного, історико-культурного, соціального, техногенного, економічного, екологічного. По-друге, складові рекреаційного середовища систематизовані у три групи: ресурси рекреаційно-туристичної діяльності; умови РТД, що визначають можливості безпосереднього використання рекреаційних ресурсів; чинники (передумови) РТД, що характеризують можливості формування та функціонування рекреаційно-туристичної діяльності. Зауважимо, що такий підхід певною мірою протистоїть традиційним розробкам і оцінкам рекреаційного потенціалу території за всією сукупністю її рекреаційних умов і ресурсів, без будь-якої їх рубрикації та структуризації.

Для розгляду пропонується регіональний рівень досліджень: рекреаційне середовище регіону; рекреаційний потенціал регіону. Вибір такого масштабу географічних досліджень зумовлений тим, що на регіональному рівні взаємодія природно-географічних і соціально-економічних передумов і чинників стає найбільш чіткою і забезпеченою фактологічним матеріалом - картографічним, статистичним, геоінформаційним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія [Текст] / О. О. Бейдик. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. – 395 с.
2. Горун В. Оцінка рекреаційно-ресурсного потенціалу території Одеської області [Текст] / В. Горун // Вісник Львівського університету. Серія географічна, 2013. – Вип. 43(1). – С. 24–31.
3. Дутчак С. В. Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів [Текст]. – Чернівці, Видавничий дім "Родовід", 2014. – 196 с.
4. Культурный ландшафт как объект наследия [Текст]. Под ред. Ю.А. Веденина. М.Е. Кулешовой. – М.: Институт наследия, 2004. – 620 с.
5. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України: навч. посібн. [Текст] / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.
6. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території. Монографія [Текст]. – Львів: Новий Світ, 2012. – 176 с.
7. Оцінка туристично - рекреаційного потенціалу регіону : монографія [Текст] / ред. В. Г. Герасименко. – Одеса: ОНЕУ, 2016. – 262 с.
8. Ресурсний потенціал регіону : навч. посіб. [Текст] / за заг. ред. М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2014. – 724 с.
9. Руденко В. П. Довідник з географії природно-рекреаційного потенціалу України [Текст]. – Київ: Вища школа, 1993. – 180 с.

10. Сич В. А. Рекреаційні складові у плануванні території регіону Українського Причорномор'я [Текст] / В. А. Сич, К. В. Коломієць // Вісник Одеського національного університету. Серія Географічні та геологічні науки. – Одеса, 2015. – Том 20. Вип. 2. – С. 121–132.
11. Стафійчук В.І. Рекреалогія : навчальний посібник для вузів [Текст] / В. І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2006. – 263 с.
12. Топчієв О. Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля: навч. посіб. [Текст] / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Гельветика, 2018. – 348 с.
13. Топчієв О. Г. Рекреаційно-туристична діяльність як складова регіональних господарських комплексів: концептуально-понятійний огляд [Текст] / О. Г. Топчієв, В. В. Яворська, О. І. Ніколаєва // Науковий вісник Херсонського державного ун-ту. Географічні науки. 2016. – Вип.5. – С. 128–134.
14. Топчієв О. Г. Концепція довкілля – сучасний напрям інтеграції природничо- та суспільно-географічних досліджень [Текст] / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська // Український географічний журнал, 2017, № 3. – С. 64–70.
15. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. для студ. ВНЗ [Текст] / Н. В. Фоменко. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 311 с.
16. Царик П. Л. Оцінка ступеня сприятливості геолого – геоморфологічних ресурсів Поділля для рекреаційної діяльності [Текст] / П. Л. Царик // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2014. – №2. – С. 83–93.
17. Kušen E. A system of tourism attractions [Текст] / E. Kušen // Tourism, 2010. – Vol. 58(4). – P. 409–424.
18. Leiper N. The Framework of Tourism: Towards a Definition of Tourism, Tourist, and the Tourist Industry [Текст] / N. Leiper // Annals of Tourism Research, 1979. – Vol. VI (4). – P. 390–407.

REFERENCES

1. Bejdyk, O. O. (2001), *Rekreacijno-turystychni resursy Ukrainy. Metodologija ta metodyka analizu, terminologija, rajonuvannja: Monografija* [Recreational and tourism resources of Ukraine. Methodology and methods of analysis, terminology, zoning: Monograph], K.: Kyi'vs'kij universytet, 395 p.
2. Gorun, V. (2013), *Ocinka rekreacijno-resursnogo potencialu terytorii' Odes'koi' oblasti* [Assessment of recreational and resource potential of Odessa region], *Visnyk L'vivs'kogo universytetu. Serija geografichna*, vol. 43(1), pp. 24–31.
3. Dutchak, S. V. (2014), *Turysts'ko-rekreacijni resursy landshaftiv* [Tourist and recreational resources of landscapes], Chernivci: Rodovid, 196 p.
4. Vedenina, Ju. A., Kuleshovej, M. E. (eds.) (2004), *Kul'turnyj landshaft kak ob'ekt nasledija* [The cultural landscape as an object of heritage], M.: Institut nasledija, 620 p.
5. Ljubiceva, O. O., Pankova, Je. V., Stafijchuk, V. I. (2007), *Turystychni resursy Ukrainy: navch. posibn. [Tourist resources of Ukraine: tutorial]*, K.: Al'terpres, 369 p.
6. Muzychenko-Kozlovs'ka, O. V. (2012), *Ekonomichne ocinjuvannja turystychnoi' pryvablyvosti terytorii'*. Monografija [Economic evaluation of the tourist attractiveness of the territory. Monograph], L'viv: Novyj Svit, 176 p.
7. Gerasymenko, V. G. (editor) (2016), *Ocinka turystychno – rekreacijnogo potencialu regionu : monografija* [Assessment of tourism and recreational potential of the region: monograph], Odesa: ONEU, 262 p.
8. Orlatj, M. K. (editor) (2014), *Resursnyj potencial regionu: navch. posib. [Resource potential of the region: tutorial]*, K.: NADU, 724 p.
9. Rudenko, V. P. (1993), *Dovidnyk z geografii' pryrodno-rekreacijnogo potencialu Ukrainy* [Handbook of Geography of Natural and Recreational Potential of Ukraine], Kyi'v: Vyshha shkola, 180 p.
10. Sych, V. A., Kolomijec, K. V. (2015), *Rekreacijni skladovi u planuvanni terytorii' regionu Ukrai'ns'kogo Prychornomor'ja* [Recreational components in the planning of the territory of the

- region of the Ukrainian Black Sea region]. *Odesa National University Herald. Geography and Geology*, vol. 20(2), pp. 121–132.
11. Stafijchuk, V. I. (2006), *Rekrealogija: navchal'nyj posibnyk* [Recreation: tutorial], K. : Al'terpres, 263 p.
 12. Topchijev, O. G., Mal'chukova, D. S., Pylypenko, I. O., Javors'ka, V. V. (2018), *Metodologichni osnovy geografii': Landshaftna obolonka Zemli. Dovkillja: navch. posib.* [Methodological foundations of geography: Landscape sphere of the Earth. Environment: tutorial], Herson: Gel'vetyka, 348 p.
 13. Topchijev, O. G., Javors'ka, V. V., Nikolajeva, O. I. (2016), *Rekreacijno-turystychna dijial'nist' jak skladova regional'nyh gospodars'kyh kompleksiv: konceptual'no-ponjatijnyj ogljad* [Recreation and tourism activity as part of regional economic systems: conceptual review], *Scientific Herald of Kherson State University. Geographic Sciences*, vol. 5, pp. 128–134.
 14. Topchijev, O. G., Mal'chukova, D. S., Pylypenko, I. O., Javors'ka, V. V. (2017), *Koncepcija dovkillja – suchasnyj naprjam integracii' pryrodnycho- ta suspil'no-geografichnyh doslidzhen'* [The concept of the environment is a modern line of integration of natural and social-geographical studies], *Ukrainian Geographical Magazine*, vol. 3, pp. 64–70.
 15. Fomenko, N. V. (2007), *Rekreacijni resursy ta kurortologija: navch. posib.* [Recreational Resources and Balneology: tutorial], K.: Centr navchal'noi' literatury, 311 p.
 16. Caryk, P. L. (2014), *Ocinka stupenja spryjatlyvosti geologo – geomorfologichnyh resursiv Podillya dlja rekreacijnoi' dijial'nosti* [Assessment of the degree of favorable geological – geomorphological resources of Podillya for recreational activity], *Naukovi zapysky TNPU imeni Volodymyra Gnatjuka*, Vol. 2., pp. 83–93.
 17. Kušen, E. (2010), *A system of tourism attractions*, *Tourism*, Vol. 58(4), pp. 409–424.
 18. Leiper, N. (1979), *The Framework of Tourism: Towards a Definition of Tourism, Tourist, and the Tourist Industry*, *Annals of Tourism Research*, 1979, vol. VI(4), pp. 390–407.

Надійшла 22. 03. 2020

А. Г. Топчиев, доктор. геогр. наук, профессор

В. А. Сыч, канд. геогр. наук, доцент

В. В. Яворская, доктор. геогр. наук, профессор

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра экономической и социальной географии и туризма,
ул. Дворянская 2, г. Одесса, 65082, Украина
yavorskaya@onu.edu.ua

КОНЦЕПЦИЯ РЕКРЕАЦИОННОЙ СРЕДЫ РЕГИОНА: ПОНЯТИЙНО–ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА

Резюме

В статье рассмотрены вопросы исследования рекреационно-туристического потенциала региона. Обозначены проблемы отсутствия оценки общего рекреационного потенциала, который бы интегрировал все компонентные оценки условий и ресурсов рекреационно-туристической деятельности для типичных сочетаний их разновидностей на данной территории. Охарактеризованы содержание понятия "рекреационный потенциал" в контексте средового подхода.

Определено, что концепция рекреационной среды усиливает геопространственные (территориальные) аспекты исследований рекреационно-туристической деятельности.

Ключевые слова: рекреационная среда, региональный рекреационный потенциал, рекреационно-туристическая деятельность, рекреационное природопользование.

O. G. Topchiev

V.A. Sych

V. V. Yavorska

Odessa I. I. Mechnikov National University,
Department of Economic and Social Geography and Tourism,
Dvorianskaya St., 2, Odessa, 65082, Ukraine
yavorskaya@onu.edu.ua

CONCEPT OF RECREATION ENVIRONMENT OF THE REGION: CONCEPT-TERMINOLOGICAL SYSTEM

Abstract

Problem Statement and Purpose. The article deals with the research of the recreational and tourist potential of the region. The purpose of this study is to discuss and develop the concept of a recreational environment that would simultaneously combine the characteristics of industry environments (natural, social, economic, etc.) with integrated environmental assessment for human life. Object of study – the concept of recreational environment of the region; subject of study – component (block) and microcomponent (sectoral) characteristics of recreational potential.

Data & Methods. As a methodological basis used the developments that are outlined in scientific papers published by O. Beidyk, E. Kušen, O. Lubitseva, O. G. Topchiev are used. Both general scientific methods (analysis and synthesis, systematic approach, induction and deduction) and specific scientific methods were used in the work: historical-geographical, comparative-geographical.

Results. The concept of recreational environments is proposed, according to which the resource potential of the territory is structured according to sectoral and branch environments – natural, social, cultural-historical, technogenic, economic, possibly political (managerial). The environmental approach is focused on comprehensive, integrated assessments of the recreational potential of the territories. It complements and deepens the traditional component methodology of resource potential. The choice of the regional scale of the study of recreational potential is caused by the fact that at this level the interaction of natural-geographical prerequisites and socio-economic factors of recreational-tourist activity becomes the most obvious and accessible for statistical-economic, cartographic and geo-information study. At the regional level, the available mapping material is combined with reporting and statistical information. In the study of the recreational potential of the territory there is a consistent com-

plication of its component composition: the classic structuring of tourism resources into natural and historical and cultural has expanded significantly at the expense of socio-economic components. In the further development of the recreational potentials of regions and cities, it is necessary to combine component and environmental approaches with the objectives of the study. The methodological requirement for the assessment of regional recreational potential is as follows: each type of recreation and tourism, as well as recreational and tourism activities as a whole are subject to assessment, by their recreational potential - and by component, by all types of regional recreational potential, and integrated by the regional. The authors also present a generalized composition of tourist and recreational activities with a schematic rubrication of its individual components.

Keywords: recreational environment, regional recreational potential, recreational and tourist activity, recreational use of nature.